

Borbély Imre

A magyar állampolgárság akadálytalan odaítélése minden azt igénylő magyarnak és az erdélyi magyar autonómia

Kántor Zoltán és Majtényi Balázs vitaindítója valószínűleg nem a gyökeresen ellentétes nézetek vitáját fogja eredményezni. (A Kárpát-medence magyar nyelvű lakosságát a nemzeti gondolat okán megosztó hideg polgárháború miatt ezt a vitát eleve meddőnek tartom – a harcot már rég nem az érvek ütköztetésével, hanem a hatalom eszközeivel vívják.) A rendkívül szerteágazó és tartalmas vitaindító sokkal inkább termékeny gondolatbörzét hivatott eredményezni, az elképzelések csiszolását az erdélyi magyar autonómia valódi hívei sorában. A magam részéről is ehhez a várható fejleményhez szeretnék hozzájárulni.

Vannak, akik az autonómiát olyan eszközként értelmezik, amely nemcsak az érintett nemzeti közösség önazonosságának megőrzését hivatott szavatolni, hanem annak „*lojalitását*” is a többségi államhatalomhoz, ami által a térség stabilitása növekedne. Sőt, újabban az autonómia arra is hivatott lenne, hogy a romániai magyarság „*integrálódását*” (!) segítse Románia társadalmába¹. Az autonómia funkcióit ily módon hígítani igyekezők azt hangoztatják, hogy a magyar állampolgárság felvétele társadalomlélektanilag eme céllal szemben hatna. A premisszát elfogadva igazuk is lenne – hiszen a magyar szálak erősödése konzerválná az elnyomott kisebbség lelki távolságtartását elnyomói iránt. (Az elnyomást itt elsősorban közösségi szinten értem.) A kérdés csak az, hogy ez kinek rossz és kinek használ. A magyarként való megmaradást az elnyomás következetes elutasítása, a beletörődés akadályozása biztos szolgálja – az ellentétje viszont számunkra káros. Rávasz Lászlóval szólva: „*a legnagyobb vereség a világon, megszokni a rosszat.*”

A lojalitásnak két dimenziója van: a törvénytisztelet szférája és az érzelmi vonatkozás.

Egyrészt eddig objektív módon senki sem kérdőjelezte meg az erdélyi magyarság törvénytiszteletét – az jószerevével magasabb szintű a többséginél. Románia stabilitását a – ha úgy tetszik hideg, érzelemmentes, de következetes törvénytisztelet tényére alapozva – magyar részről semmi sem veszélyezteti.

Másrészt, az akarata ellenére idegen állam fennhatósága alá került nemzetiség tagjai nagyon különbözőképpen érezhetnek az elnyomó hatalom iránt: gyűlölet, megvetés, elutasítás, látszólagos beletörődés, hallgatólagos

elfogadás, meggyőződésből történő elfogadás, hűség, az önmehtagadó identifikáció (azonosulás), szeretet, patriotizmus, az önön gyökerek ellen forduló prozelitizmus, fanatikus elhivatottság. A viszonyulás egyéni opció – jó esetben tudatos értékválasztás.

Az érintettek méltóságának mérlegén mérve viszont a nemzeti közösség és a többség közti viszony csak akkor nevezhető egészségesnek, ha kölcsönösségen alapul. Az autonómiáért cserében esetünkben több nem járhat, mint legfeljebb az idegen hatalom hallgatólagos elfogadása. De még ez is, a történelmi tapasztalatunk okán: fenntartással!

A józan ész szerint, ezen az eléggé semleges, alacsony érzelmi szinten a magyar állampolgárság felvétele, nyugtató hatásánál fogva, sokkal inkább a kisebbségi túrési határt fogja emelni, nagyvonalúbbá tenné az erdélyi magyarságot, mintsem hogy még jobban távolíthatná a bukaresti hatalmi rendszertől.

A romániai magyar kommunista árulók évtizedekig iparkodtak azon, hogy a magyar nemzet lelki egységét megbontó egyfajta romániai külön önazonosságot, a „romániaiság” tudatát oltsák belénk. Tudták: ez az asszimiláció társadalomlélektani lejtőjére vinne minket. Az illetén céllal (öntudatunkat torzító retorikával – propagandával és különállásunkat aláásó gazdasági és kulturális jogosultságokkal) létrehozott autonómia önön létrehozásának értelme ellen fordulna. A gyermeket nemhogy kiöntenénk a mosdóvízzel, hanem önkezünkkel belefojtanánk.

Mások szerint a magyar állampolgárság jogosultságának kiterjesztése az elszakított nemzetrészekre lényegében a „*zavarmentes kapcsolattartás biztosítása*” miatt lehetne esetleg értelmes. Ez az MSZP-SZDSZ retorikája: hangadóik mindenkoron mindössze kapcsolattartásról beszélnek. Ugyanakkor nem mulasztják el egy egyszerűbb megoldás felmutatását (mint például a tízéves vízumot). A nemzeti erők ezzel szemben a lényegét, a célt, a nemzeti integrációban, a gazdasági és politikai szervesülésben látják. A különbség minőségi. A kapcsolattartás biztosításához valóban elég a vízumentesség (illetve a tízéves vízum) – az integráció előfeltétele viszont a közös jogalap: a közös állampolgárság.

Az autonómia önmagában az anyaországtól nagyon távoli nemzetrészek esetében lehet megoldás (Québec), anyaország nélküli etnikum esetében (korszikaiak, kurdok) elégtelen félmegoldás, az anyaország szomszédságában viszont semmibe, értsd: végső soron az asszimilációba vezető út. Autonómia nemzeti integráció nélkül az erdélyi magyarság számára abszurdum. (Olyan, mint a levágott végtaghoz protézistestet tervezni.) Az autonómiának esetünkben értelmet, kielégítő jövőképet csakis a nemzeti integráció adhat. Bármiféle valós nemzeti integráció – gazdasági, tanügyi, politikai – nem képzelhető el közös és általánosan elismert jogalap nélkül. A státustörvény azon bukott meg, hogy éppenséggel nem hozott létre általános elismerésnek örvendő státust (joglapot, jogosultságot). Az egyetlen jogalap,

amely semmiféleképpen sem függ más politikai akarattól, mint a magyartól, az az állampolgárság – ennek odaitélése az EU-csatlakozás után is az állam kizárólagos szuverenitásának hatáskörében marad.²

A magyar állampolgárság az integrációs híd szerepét töltené be – a híd pilléreit ez esetben az anyaország és az önkormányzó (autonóm) nemzet-rész képezné. Az integráció tartalmi része, a gazdasági, tanügyi és politikai szervezési formák képeznék a híd forgalmát.

„A kettős állampolgárság csak abban az esetben elfogadható, amennyiben a szülőföldön maradást és érvényesülést nem helyezi a másodrendű opciók kategóriájába.” Az illetén, sokfelől elhangzó, megfogalmazás egy sor kérdést vet fel:

– Van-e az elszakított nemzetrészeknek eleve jogosultságuk a magyar állampolgárságra, avagy az csak a magyar állam kegyeként kerülne kiterjesztésre, bármilyen (humanitárius, nemzeti, konjunkturális stb.) megfontolásból?

Ha létezik eleve (a priori) jogosultság, akkor a jogosultság *megtagadásának* esetleges alapja kellene a kérdésben kialakult disputa főcspását képezze.

Ha nincs a priori jogosultság, akkor még mindig meg kell gondolni, hogy a magyar állampolgárságra (az aláírások százezrei bizonyítják) számottevő igény létezik. Akárhogyan: a második (magyar) állampolgárság nem lenne egyéb egy plusz szabadságfoknál, lehetőségtér-többletnél.

Lehet-e e széleskörű népi szabadságigény megtagadása morális, és a megtagadás milyen (felsőbb, fontosabb) érdekek, értékek okán történne? De vegyük sorjában.

A magyar államon kívül élő magyarok több okból is jogosultak a magyar állampolgárságra³ :

– Származás, átöröklés okán: a legtöbb európai ország állampolgárságra vonatkozó szabályozásával analóg módon Magyarországon a származás az állampolgári jogosultság első számú jogforrása. A ma élő magyarok elsősorú többsége magyar állampolgárok leszármazottja. Magyar állampolgárságukról, illetve annak jogosultságáról soha le nem mondtak, attól igazságatlan békediktátumok, illetve kommunista egyezmények fosztották meg őket. A Magyarországról származó nyugati emigráns magyarok leszármazottai magyar állampolgároknak számítanak, és letelepedés nélkül is honosíthatják magukat (magyar útlevélhez juthatnak).

– A méltányosság, a történelmi jog folyományaként: a mai állam létrejöttéhez és fennmaradásához a történelmi magyarság egésze egyenlő mértékben járult hozzá. A határon kívül rekedt nemzetrészek akarata ellenére kerültek idegen államok fennhatósága alá, és akarata ellenére lettek megfosztva magyar állampolgárságuktól. A méltányosság elve szerint eme jogfosztást meg kell szüntetni.

– A nemzeti szempont szerint: minden magyar tagja a nemzetnek. A határon túli magyarok a sok évtizedes kényszerű elszakítottság dacára is ra-

gaszkodnak a nemzet közösségéhez. Az állampolgárság ezt a létező lelki köteléket és lojalitást öntené jogi formába.

Vizsgáljuk meg eme létező jogosultság további megtagadásának nemzeti szempontú indokoltságát.

Sokan attól tartanak, hogy a magyar állampolgárság akadálytalan felvétele a magyarok fokozott ütemű elvándorlását eredményezné. Személyes véleményem ezzel ellentétes, mindazonáltal belátom: első látásra nehéz ez ellen érvelni, hiszen valóban a rendszerváltás után többen hagyták el Erdélyt, mint a Ceaușescu-korban a zöldhatáron át, menekülteként.

A formális logika szerint (az elvándorlók motivációit figyelmen kívül hagyva, illetve az opportunista opcióra – *ubi bene, ibi patria* mentalitásra – átalányosítani) a folyamatot lineárisan továbbgondolva: még kevesebb akadály még több elvándorlót eredményezne. Eme látszólagos logika erdélyi foglyai legtöbb esetben moralizálnak: „*felelőtlen kijelentésként hangzik, hogy a kettős állampolgárság nem segíti elő a magyarság elvándorlását*”⁴. Erre a rögtön feltoluló válasz: mivel hatástanulmány nem készült, ugyanannyira felelőtlen az ellenkező kijelentés is – tudniillik az, hogy a magyar állampolgárság elősegíti az elvándorlást (mert lehet, hogy valójában a maradást szolgálja). Megfordítva a morális lándzsát joggal kérdezhetnénk: vajon mekkora azok száma, akik éppen a magyar állampolgárság hiánya miatt vándoroltak el?!

Az anyaországi moralizálóknak mindemellett tisztázniuk kellene azt is, hogy milyen politikai célt szolgál a határontúliak adminisztratív kirekesztése ősi jogukból: a magyar föld és ingatlanvagyon megőrzését, vagy pusztán a „vidéki rokonság távoltartását az úri lakástól”. Más szóval: a nemzeti integrációt kívánják-e a történelmi élettér megőrzésével együtt vagy a zavaró politikai körülmény megszüntetését amputáció által.

Le kell szögezni: arra vonatkozólag, hogy a magyar állampolgárság az erdélyi magyarság elvándorlását vagy helyben erősödését szolgálja-e, inkább csak hipotézisek és spekulációk lehetségesek – természetesen részemről is. A következőkben saját okfejtéseimet kívánom a meggondolás, illetve vita tárgyává tenni.

Az elvándorlás mélyebb kiváltó okainak az elnagyolt végiggondolása is sokkal árnyaltabb képet nyújt az opportunista motiváció általánosításánál.

Az 15 év tapasztalata birtokában kijelenthető: az elvándorlásnak nem csak opportunistai indokai vannak. Ha a helyhez kötődés nem létezne, ha nem létezne a gazdasági, kulturális és a „saját” territorialitás érzületének a potenciálgátja, akkor pl. Erdélyt sokkal nagyobb mértékben hagyták volna ott a magyarok. És tegyük hozzá: Magyarországról is sokkal nagyobb arányú lett volna a Nyugatra vándorlás. Valójában az elvándorlás indokai összetettebbek. Közrejátszanak közösségi traumák, mint a romániai németek esetében a Bărăgan pusztájába történő deportálás és etnikai alapú tulajdonfosz-

tás, továbbá pszichológiai hatások, mint pl. a poszt-Ceaușescu klausztofóbia Erdélyben – annak a rémképe, hogy Románia újból börtönné válhat. Az egyik legerősebb motivációja mind az elvándorlásnak, mind pedig az áldozatos maradásnak az a szülők gyermekeikre vetített jövőképe – nemzeti öntudattal rendelkező szülők esetében elsősorban: magyar jövőképe.

Az autonómia mint jövőkép annyiban fejtheti ki megtartó hatását, amennyiben a megvalósíthatósága reálisnak érzékelhető, és az eljövendő tartalma kecsegtető alternatívát képez. Ez annak is függvénye, hogy a legitim érdekképviselet mennyire hitelesen és határozottan képviseli az autonómia gondolatát, és az anyaország politikuma mennyire teszi ugyanazt. Az autonómia megvalósíthatósága a magyar oldalon mobilizálható politikai nyomásnak, illetve a román politikai akaratnak a függvénye. Mindenesetre az autonómia megvalósítása csakis konfliktusoktól nem mentes politikai kötéshúzás eredményeként képzelhető el. Ezért mint megtartó jövőkép elsősorban az erős nemzeti identitással felvértezett magyar szegmentum esetében válhat hatásossá.

Ezzel szemben a magyar állampolgárság a gyenge magyar identitású szülők esetében is hatásossá válhat – tehát társadalomlélektani hatásspektruma nagyobb. Az olyan magyarok esetében is kifejtheti megtartó hatását, akik még egymás közt magyarul beszélnek, de a gyermekkel (akit többségi nyelvű iskolába járatnak) többségi nyelven, mert „jobb az neki úgy”. Az ilyen szülő kedvezőtlenebb jövőre számít gyermeke számára magyarként, mint asszimiláns többségiként. A magyar állampolgárság birtokában e jövőkép drámai módon változhat – a magyar ügy javára⁵. Ezenfelül a megvalósíthatóság szempontjából fontos tény, hogy a magyar állampolgárság jogosultságának kiterjesztése az egész nemzetre kizárólag magyar politikai akarat függvénye – ezért 1990 óta bármikor megadható lett volna, és ez a jövőben is így marad.

Álljon itt egy pár további érv, amely cáfolja azt a hipotézist, hogy a magyar állampolgárság egyértelműen felgyorsítaná a határon túli magyar területekről az elvándorlást: a magyar állampolgárságot 1993 óta (tizenegy éve) az erdélyi magyar megkaphatja egy évi honi tartózkodás, lakhely és szavatolt megélhetés esetén. Feltételezhető, hogy a határon túli magyar, kettős állampolgárként is, ha át szeretne majd települni Magyarországra, lakhelyre és állásra lévén szüksége – az áttelepülés ez esetben sem lenne „könnyebb”. A különbség abban állna, hogy magyar állampolgárság birtokában nem kényszerülne rabszolgaként a fekete munkapiacon dolgozni, hanem eleve munkavállalási engedélye lenne. Nem elhanyagolható, hogy magyar állampolgárként fokozott mértékben van lehetősége arra, hogy pl. erdélyi létkerete (háza, telke, földje) feláldozása nélkül hozzon létre magának egzisztenciát „odaát” – fenntartva magának és utódainak a kétlakiság, illetve a visszatelepülés opcióját. Az erdélyi magyar kis- és középvállalko-

zók magyar állampolgárként más háttérrel rendelkeznének, több munkahelyet biztosítva itt, a szülőföldön (magyar vidéken feltehetően magyar munkavállalók számára). Fontos, hogy ez a pozitív nemzeti gazdasági-integratív hatás megőrződjön Románia Euró-integrációja után is.

De ad absurdum elfogadva, hogy az erdélyi magyarok a magyar állampolgárság birtokában fokozott mértékben áttelepülnének: a magyar állampolgárság – több szempontból is jogos – igényének megtagadása még immoralis marad.

Ha magunkra vennénk ezt az immoralitást magasabb (esetünkben: nemzeti) célok érdekében, akkor az legalábbis értelmes történelmi környezetben kellene hogy történjék. Lippa „feladása” a nagy fejedelem által a kedvenc hivatkozása sok és sokfajta magyar politikusnak, akárhányszor nemzeti ügy kerül feladásra. Eddig kizárólag Horthy Miklós bizonyította be, hogy a kitartásra, a határon túliaknak lemondást és szenvedést jelentő helyben-maradásra történő felhívása nem üres és hazug szólam volt. Ő bebizonyította, hogy számára a határon kívülre került nemzetrészek nem munkájának (esetleg zavaró) körülményét jelentik csupán, hanem ellenkezőleg: vezénylete alatt a magyar állam egyik fő céljává tette a határon túli magyarok sorskérdésének megoldását, a magyar föld és nép egységét. Az ő országában a politikai akarat ebben a kérdésben homogén volt a szélsőjobbtól a baloldalgig. Ellenvélemények, ha voltak is, némák maradtak, nem utolsósorban a kormányzónak köszönhető egészséges közhangulat hatására.

A rendszerváltoztatás utáni politikai elit viszonyulása az elmúlt 15 év történelmi tapasztalatának birtokában enyhén szólva finom-vegyes. Bármilyen sorsformálás viszont ettől az elittől is függ. Milyen moralitás az, amely a magyarországi politikum mélyen ellentétes szándékait immáron ismerve, az eddigi és a körvonalazódó jövő asszimilációs veszteségeire való tekintet nélkül, dogmatikusan a feltétel nélküli „szülőföldön-boldogulást” követeli, sőt, adminisztratív gátak fenntartásával igyekszik azt oktrojálni?! Hol van az a megnyugtató jövőkép, ki artikulálta és mekkora erőt képes koncepciója mögé felsorakoztatni ahhoz, hogy felelős magyar politikus nyugodt lélekkel akadályt gördítsen, teszem azt egy délvidékről Magyarországra települni kívánó magyar elé?! De az ilyen hipotetikus igyekezet immoralitása mellett egyszerűen értelmetlen is – mert aki el akar menni, az megy: ha Magyarországra nem lehet, akkor máshová. Viszont a magyar öntudat átörökítésének valószínűsége a következő generációkra Magyarországon nagyságrenddel nagyobb, mint a Nyugat bármely országában.

Személyes véleményem szerint a magyar állampolgárság jogosultságának kiterjesztése az egész nemzetre a határon túli szülőföldön maradni óhajtókat erősíti, az elmenésre készülöket abban segíti, hogy inkább Magyarországra és ne más országba emigráljanak. Mindeközben a magyar állampolgárság a szülőföldön maradó, de az asszimilációnak objektív okok

nál fogva legjobban kitett szórvány disszimilációjának leghatékonyabb reálisan alkalmazható eszköze. A szelekciós hatás a maradni szándékozó szegmentum politikai homogenizálását is jelentheti: a végérvényes itthoni berendezkedés döntése feltehetőleg növelné a közösségképző kohéziós motívációt, és határozottabbá tenné ezt a nemzetrészt az önkormányzás kiharcolásának irányában.

A kilencvenes évek elején Brüsszel a keleti bővítést a gazdasági, jogi és politikai „integrációs érettség” eléréséhez kötötte, és azt sorban, országonként képzelte el. Ez megfelelt a régi, homogén Európa-paradigmának. Akkoriban Románia Euró-integrációs esélye csekély volt, és a valószínű időpont távolinak tűnt. Emiatt értelmes volt eltöprengeni azon, hogy vajon a magyar állampolgárság birtokában az erdélyi magyar inkább elvándorol, avagy a szülőföldjén „erősödik”. Az elmúlt évtized végére viszont radikálisan megváltozott Brüsszel bővítési politikája. Teret nyert a „többbességgű” Európa-modell. Szinonima: „hagyma-modell”. Valójában ezek a szóvirágok eufemizmusok. Mögöttük egyszerűen a vezérhatalmak – Franciaország, Németország és Anglia – imperiális szerepre való törekvése húzódik meg. Az imperiális hatalomgyakorlás már sokkal kevésbé követeli meg a jogi, gazdasági és politikai-kulturális homogenitást. Így kerülhetett be a „big bang” keretében a politikai kultúra szempontjából favágó-mentalitású Szlovákia, a gazdaságilag Romániánál is visszamaradottabb Lettország, és a képtelen belső feszültségektől szétfeszülő Ciprus.

A megváltozott körülmények között reális és belátható időhatárhoz köthető Románia EU-felvétele is. Azt követően a magyarországi letelepedés szempontjából a román és a magyar útlevél teljes mértékben egyenrangúvá válik.

A felvidéki magyarok 2004. május 1. óta máris megkezdhetik a tömeges áttelepülést (Kovács László: „zúdulást”)... Románia csatlakozása után majd akadálytalanul „zúdulhatnak” az erdélyi magyarok is – (a 20 millió nem-magyar román állampolgárral együtt). Ez esetben elmaradnak viszont a magyar állampolgárság kiterjesztésével járó pozitív lehetőségek és hatások. A magyar állampolgárságot ezért Románia csatlakoztatása előtt kell akadálytalanul megadni minden azt igénylő magyarnak.

Az erdélyi magyar autonómia ellenzői, a célt anno azzal az érveléssel is hitelteleníteni próbálták, hogy annak megvalósítása csak hosszú távon képzelhető el. A déltiroli két évtizedes emancipációs harcot hozták fel a napi gondokkal küzdők elrettentésére. Azóta sikerült is nekik 15 éven át apró lépésekben hátrálni úgy, hogy mára a képviseletükből kiábrándultak már jószerevével nem is itt élnek Erdélyben. A mindennek dacára kitartóknak: hasonlóan, mint ahogyan a magyar állampolgárság odaitélése addig a legcél-szerűbb, amíg Románia nem válik EU-tagországgá, az erdélyi magyar autonómiát is addig lehet valós eséllyel kivitelezni, a gondolat mögé politikai

erőt gyűjteni kül- és belföldön, amíg Magyarország az EU-n belül, Románia pedig az EU-n kívül van. Románia csatlakozása után az akkorra elért status quo nagymértékben befagy. A hátramaradt idő rövid.

Jegyzetek

¹ Egry Gábor, történész – Politikatörténeti Intézet, Budapest, a Magyar Hírlap, Élet és Irodalom és a Mancs publicistájának álláspontja a kolozsvári *Krónika* 2003. nov. 15–16. számában. Egry, amennyiben őszinte és az integráció kifejezést nem az asszimiláció eufemizmusaként használja, eltévesztette a fejezetet. Az integráció a társadalomból kirekesztett vagy önmagát kirekesztő, esetleg szubkultúrákat képező kisebbségek problémája: a régmúltban problémát jelentett a románok „integrálása” az erdélyi társadalomba, a magyarországi cigányok integrálása a többségi kultúrába (civilizációba), a németül megtanulni nem akaró törökök esetében szintén beszélhetünk integrációs problémáról. Az erdélyi magyarságnak nem integrációs problémái vannak (hiszen a romániai állami társadalom minden szintjén és területén jelen van, „integrálva” van), hanem politikai-emancipatórikus, hatalmi problémái. Önmaga akarja minél nagyobb mértékben sorsát formálni – az autonómia erről kell, hogy szóljon. *Ha az autonómia nem a reális döntéshozatalról – hatalomról – szól, azt akkor látszataautonómiának nevezzük: lásd a kommunista modellt.*

² 196. ET Egyezmény, 1997.

³ Borbély Imre: „A magyar állampolgárság kiterjesztése – erdélyi szemmel”. *Krónika*, 2003. nov. 1-2.

⁴ Orbán Balázs: „Autonómatörekvések a kettős állampolgárság tükrében”. *Krónika* 2003. október 25.

⁵ Ez a mechanizmus működött a délbánsági horvátok esetében, amikor is az előrehaladott asszimiláció szignifikáns mértékben disszimilációba csapott át, mihelyt megkapták 1993-ban alanyi jogon a horvát állampolgárságot.

⁶ A magyar politikum imamalomként ismételt három dogmája közt súlyos logikai ellentét feszül:

1. A határon túli magyarság feltétlenül a szülőföldjén kell, hogy maradjon – ebben kell erősíteni.

2. A magyar állampolgárság alanyi jogosultságának kiterjesztése minden magyarra növeli az elvándorlást – ezért nem ajánlott.

3. Magyarországnak az a fontos szerep jut, hogy a határon túli nemzetrészeknek ott-hont adó államok EU-integrációját támogassa – akkor viszont éppen oly könnyen telepedhet át Magyarországra, mint az esetleges magyar állampolgársággal.